

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Мамедової Валентини Миколаївни
«Культурна релокація в умовах російсько-української війни: ідентичність
і нові формати культурних практик»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата культурології
за спеціальністю 26.00.01 – Теорія та історія культури

1. Актуальність теми дослідження Мамедової Валентини Миколаївни «Культурна релокація в умовах російсько-української війни: ідентичність і нові формати культурних практик» вкладається у важливий для сучасності смисловий ряд розуміння соціокультурного простору, по-перше, як такого, що глобалізується, задаючи нові життєві орієнтири людини, а по-друге, обумовленого наслідками культурної релокації, спровокованої збройною агресією росії. Процес культурної релокації, пов'язаний із чималими складнощами, висвічує проблематику «зустрічі» різних за своєю природою культурних та соціальних засад, питання взаємопроникнення та взаємозв'язку двох протилежних станів людини: укоріненості та переміщення. Тобто у зв'язку з культурною релокацією відбувається перехрещення просторово-часових зон соціокультурного простору обох сторін: «приймаючої» культури та «віддаючого» регіону. Набуваючи або втрачаючи людські ресурси, соціокультурний простір здатен перебудовувати та нарощувати свій життєвий потенціал шляхом освоєння інноваційних культурних практик.

У науковій літературі досліджено багато важливих аспектів проблеми міграційної динаміки у соціокультурному просторі, проте досі не склалося цілісного теоретичного бачення культурної релокації як соціокультурного явища. Крім того, культурна релокація ще не стала предметом спеціального аналізу у контексті збройної агресії росії. Таким чином, враховуючи актуальність дослідницької проблеми та її недостатню культурологічну рефлексію, здобувачкою сформульовано тему дослідження – «Культурна релокація в умовах російсько-української війни: ідентичність і нові формати культурних практик».

2. Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, представлених у дисертації, забезпечується використанням широкої теоретико-методологічної основи, ретельним аналізом зібраних даних та їхньою систематизованою обробкою. Взаємозв'язок між об'єктом, предметом, метою та завданнями дослідження є чітким і узгоджується з темою дисертації. Для досягнення поставлених цілей у роботі застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів та дослідницьких прийомів: діалектичний та системно-структурний підходи – для організації методологічної бази дослідження культурної релокації, визначення її сутності, видів та специфіки прояву;

теоретичне узагальнення, аналіз, синтез і групування – для вивчення особливостей зміцнення національної ідентичності в умовах культурної релокації, а також її періодизації в Україні; історико-логічний метод, методи дедукції, індукції та порівняння – для аналізу українського досвіду міжнародної та внутрішньо-регіональної культурної релокації на початку ХХІ століття.

Достовірність висновків дисертації підтверджується отриманими в роботі результатами. Надійність і обґрунтованість наукових тверджень, результатів та висновків дисертації В. М. Мамедової підкріплено опрацюванням значного обсягу публікацій (262 найменування, з яких 107 – іншомовні). Це дало можливість дисертантці реалізувати поставлену мету – дослідження особливостей культурної релокації в умовах російсько-української війни.

Теоретичні положення та висновки, сформульовані в роботі, мають оригінальний характер і є результатом особистого наукового пошуку здобувачки.

3. Оцінювання наукової новизни одержаних результатів

Наукова новизна одержаних результатів полягає у здійсненні культурологічної рефлексії культурної релокації як явища сучасного українського соціокультурного простору. У дисертації уперше: запропоновано періодизацію культурної релокації в Україні; досліджено проблематику внутрішньо-регіональної культурної релокації у 2014–2022 рр. у контексті збереження культурних практик в умовах анексії Криму, Антитерористичної операції на сході України та Операції об'єднаних сил; виявлено особливості діяльності закладів культури України в умовах релокації, спричиненої початком повномасштабної російсько-української війни на прикладі музеїв, бібліотек, театрів, клубів; розглянуто творчість українських митців в умовах вимушеної міжнародної релокації 2022–2024 рр. у контексті творчої колаборації; окреслено перспективні напрями культурологічного дослідження культурної релокації в умовах повномасштабної російсько-української війни; точнено та доповнено: зміст поняття «культурна релокація»; набули подальшого розвитку: пропозиції щодо діяльності закладів культури в умовах вимушеної релокації.

4. Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю використання їх у подальших наукових дослідженнях культурної релокації та культурних практик у період російсько-української війни; у процесі вивчення подібних явищ культури під час проходження педагогічної практики у межах загального курсу з культурології, історії та теорії української культури. Основні положення та висновки дослідження можуть бути застосовані у практичній діяльності закладів культури в умовах вимушеної релокації, сприятимуть збагаченню лекційних курсів у закладах вищої освіти мистецького спрямування; розробці нових спецкурсів і семінарських занять.

5. Повнота викладення наукових положень, висновків і результатів в опублікованих працях

Основні положення і результати дисертації викладено у 12 публікаціях, з яких 4 статті – у наукових фахових виданнях України, 1 стаття, внесена до міжнародної наукометричної бази, 7 праць апробаційного характеру.

6. Оцінка змісту роботи, її відповідність спеціальності. Обрана тема дисертації і зміст роботи відповідають спеціальності 26.00.01 – Теорія та історія культури. Дисертація В. М. Мамедової має чітку та логічну структуру.

У першому розділі «Теоретичні засади дослідження» проаналізовано стан наукової розробленості проблеми, представлено джерельну базу дослідження, а також експліковано поняття культурної релокації. Зокрема, здобувачкою проаналізовано праці щодо окремих аспектів діяльності закладів культури України та окремих представників творчих професій в умовах воєнного стану, збереження культурної спадщини в Україні у 2014–2025 рр., національної та культурної ідентичності тощо. Здобувачкою наголошується, що «вивчення українського досвіду культурної релокації передбачає звернення уваги на такі питання, як: а) культурна релокація закладів культури (бібліотек, театрів, музеїв) та особливості їх діяльності в нових умовах (відновлення фондів, оцифрування колекцій тощо); б) культурна релокація (міжнародна і регіональна) творчих колективів України, окремих митців і діячів культури через специфіку створення та поширення культурного продукту за нестандартних обставин» та ін. (с. 54–55 дисер.).

Заслуговує на увагу широка джерельна база дослідження, представлена нормативно-правовими документами та законодавчими актами, що мають безпосереднє відношення до теми дисертації, та електронними ресурсами: матеріалами офіційних сайтів українських закладів культури, державних та громадських організацій, окремих художніх угруповань, які аналізуються у дослідженні.

У другому розділі «Міжнародна та внутрішня культурна релокація: вплив на ідентичність і культурні послуги» досліджуються питання впливу культурної релокації на національну ідентичність, а також особливості культурних практик і послуг в умовах внутрішньої релокації у 2014–2022 рр. Здобувачкою встановлено, що культурна релокація у зазначений період пов'язана із виїздом за кордон значної кількості трудових ресурсів з пострадянських країн, у тому числі й з України, на тлі глобальних міграційних процесів. Підсумовується, що міжнародна культурна релокація є позитивним і корисним досвідом для релокантів, оскільки сприяє розширенню їх глобальних перспектив, підвищує здатність ефективніше спілкуватися з людьми з різного культурного середовища або краще розуміти тенденції сучасної культури (с. 60 дисер.).

Також наголошено, що основний акцент у діяльності обласних закладів культури в умовах внутрішньо-регіональної релокації спрямований на активізацію роботи з патріотичного виховання молоді, посилення національно-патріотичних ідей, збереження історичної пам'яті українського народу,

народних традицій танцювальної, пісенної культури, розвиток та популяризацію національних культур, української мови, художньо-творчої діяльності, впровадження нових культурно-творчих ініціатив та ін.

У третьому розділі «Вимушена культурна релокація в умовах повномасштабної російсько-української війни: активізація творчої співпраці та виникнення інноваційних культурних практик» досліджуються особливості культурної релокації після 24 лютого 2022 року, зокрема, процеси внутрішньої та міжнародної релокації закладів культури, творчих колективів та окремих митців. На підставі аналізу діяльності релокованих з 24 лютого 2022 р. закладів культури встановлено, що творча колаборація закладів культури в релокації здебільшого відбувається у форматі співпраці з музеями, бібліотеками і театрами, в межах якої релоковані заклади отримують базу та технічне сприяння для відновлення діяльності. При цьому, як відзначено у дисертації, збереженню культурної спадщини в умовах культурної релокації сприяє цифровізація, водночас підвищуючи її, спадщини, доступність в умовах війни: на онлайн-платформах релоковані музеї та інституції можуть ділитися своїми колекціями та досвідом з глобальною аудиторією.

На увагу заслуговує висновок про те, що представники культурно-мистецької галузі України, вимушено опинившись в інокультурному просторі, утворюють творчі об'єднання, зокрема з європейськими театрами, спільно звертаючись до світової спільноти в контексті зростаючої мобілізації проти російської агресії, доносячи «голоси» українських релокантів до ЗМІ, учасників політичних та громадських обговорень про російсько-українську війну. Через історико-соціально-культурні умови культурні практики українців в міжнародній релокації можуть розглядатися як «лабораторії» творчої колаборації та/або спільної творчості (с. 89 дисер.).

Висновки, сформульовані у дисертації, є логічно обґрунтованими та підтверджуються результатами проведеного дослідження. Зокрема, відзначено, що в умовах культурної релокації музеїв, переміщених в інші регіони України, пріоритетними напрямками діяльності є відновлення втрачених експонатів, розробка інноваційних музейних практик, зокрема мультимедійних проєктів, проведення виставок оцифрованих колекцій, створення цифрового ресурсу музейної колекції у відкритому доступі, посилення комунікації засобами соціальних мереж і розширення послуг, що пропонуються на офіційних сайтах (надання доступу до онлайн-виставок, презентації музейних колекцій), проведення онлайн-лекцій тощо (с. 160 дисер.).

7. Зауваження до змісту дисертаційної роботи. Не применшуючи наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, варто висловити певні зауваження.

1. Дисертація зосереджується на соціокультурних аспектах релокації, але недостатньо уваги приділено психологічним викликам, з якими стикаються діячі

культури в умовах вимушеного переміщення. Дослідження психологічної адаптації, стресу, травми та їхнього впливу на творчу діяльність могло б у цілому збагатити та поглибити роботу.

2. У контексті вимушеної релокації важливо розглянути також різні правові та етичні аспекти процесу, пов'язані з переміщенням культурних цінностей, діячів культури та їхньою роботою в нових умовах і в новому соціокультурному середовищі. Питання авторських прав, культурної власності, представництва та включення різних груп у культурні процеси потребують додаткової уваги дослідників.

3. Релокація може призводити до конфліктів та напруженості між релокованими діячами культури та місцевими культурними і представницькими інституціями або митцями. Дослідження цих конфліктів, їхніх причин та способів вирішення могло б надати додаткову цінну інформацію щодо особливостей процесів адаптації та інтеграції в нові культурні середовища.

8. Відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертаційна робота В. М. Мамедової відповідає вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019). Порушень академічної доброчесності не виявлено. Залучені в дослідженні наукові ідеї та положення інших авторів належним чином документовані та використані саме для обґрунтування власних тверджень.

9. Загальний висновок. Дисертація Мамедової Валентини Миколаївни «Культурна релокація в умовах російсько-української війни: ідентичність і нові формати культурних практик» є самостійною, завершеною кваліфікаційною науковою працею. Сформульовані мета і завдання дисертації досягнуто повною мірою, і на підставі методологічного підґрунтя. Основні положення і висновки роботи є аргументованими і достовірними. Отже, дисертаційна робота Мамедової Валентини Миколаївни «Культурна релокація в умовах російсько-української війни: ідентичність і нові формати культурних практик» відповідає спеціальності 26.00.01 – Теорія та історія культури, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата культурології.

Доктор культурології, професор,
ректор Київської муніципальної академії
естрадного та циркового мистецтва

Олександр ЯКОВЛЕВ

Сигналу заведено
Наказ 134/м *Олександр Я. Яковлев*